

Telek A. Sándor

Egy morzsa történelem

Rimaszombattól – Illaváig*

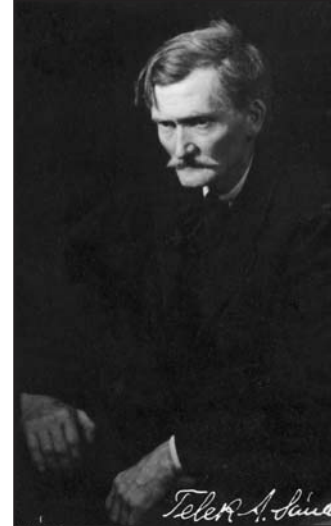
Annak a 16 rimaszombati túsznak ajánlom, akik a balszerencse e nehéz napjaiban testvérekké váltak.

Még nagyon is a szánkban van az íze, de már nem vagyunk olyan idegesek, hogy elfogultság nélkül meg ne írhatnám. Mi lehiggadtunk: számolunk az adott helyzettel, s a túlsó parton állók nem olyan egyoldalúak, mint akkor, amikor ez a morzsa történelemmé nőtte ki magát. Azonkívül azért is megírom, hogy a ma élő rimaszombatiak talán inkább méltatják valamire, mint a késő utódok, akiknek nem fog már fájdalmat okozni a mi fájdalmunk és nem fog örömet szerezni a mi örömünk.

Hogyan is volt?

Mintha csak ma volna: markáns vonalakkal rajzolódik elélem az egész história. 1919. március 25-én, délután 3 órakor a *Polgári Olvasókör* könyvtárszobájában gyülekeztünk választmányi ülésre. Szimpla adminisztrációs ügyek voltak napirenden. Azonban boldogult dr. **Angyal István** elnök jóformán meg se nyitotta az ülést, amikor hirtelen veszedett gépfegyverropogás zaja riasztott fel bennünket, és nyomban rá rémült arccal rontott be **Hegyí Dezső** választmányi tag: „megkezdődött a támadás!” Ekkor még minden órában ki voltunk téve egy kis parázs háborúnak. A megszálló cseh-szlovák csapatok csak néhány hete voltak nálunk s köztök és a szomszédos Jánosiban állomásozó, akkor már erősen vörösödő magyar katonák között napirenden voltak kisebb összetűzések. Ekkor azonban nagyobb kiruccanást kísérelt meg néhány jókedvű magyar. (Egyik hír szerint huszonöt, a másik szerint csak tizenheten voltak.) Írásomnak nem az a célja, hogy meggondolatlan vállalkozásról írjak. A nóta vége az, hogy a város végéig behatolt néhány embert a túlsúlyban lévő, jól felszerelt megszálló katonák visszaverték. Elfogtak közülök kettőt. Szép kis história volt. Este hét óra után senkinek se volt szabad mutatkozni az utcán. Nem is igen volt kedve hozzá senkinek.

Amit pedig meg akarok írni, az most következik. Másnap, március 26-án éppen költözködtem, s a bútorom egyik fele az új lakásban, a másik fele a régi lakásban, amikor **Főző** bácsi, az öreg hajdú az úton elfog, hogy rögtön menjek a polgármester úrhoz. Arra se értem rá, hogy átöltözzek, jött a másik posta. Ekkor már sejtettem a veszedelmet. De mentem. A városháza folyosóján ott álltak tétován: **Lukács Géza** nyugalmazott főispán, **Fényes Sándor** takarékpénztári igazgató, **Braun Jenő** vaskereskedő, dr. **Witt Sándor** ügyvéd, **Hlozek János** lakatosmester, **Molnár József** ügyvéd, **Szabó Elemér** földbirtokos, **Percz Béla** borbély, ifj. **Rábely Miklós** könyvkereskedő, **Timarovszky Sándor** mechanikus, dr. **Wallentinyi Dezső** főgimnáziumi tanár, **Baráth**

Károly ev. lelkész, **Grosinger Miksa** divatárúkereskedő, **Jellinek Bertalan** fakereskedő, **Széman Endre** pápai prelátus, **Gyürky Pál** ev. esperes, **Miskolczy Lajos** cukrász, **Simon Mihály** ref. lelkész és **Máriássy László** árvaszéki elnök. Én voltam a 19-ik. (Elírás, a valóságban a 20. – szerk.) Nem sokáig értünk rá tanakodni, elvezényeltek bennünket a r. kath. olvasóegyletbe, ahol már az ajtóknál ott vártak a szuronyos katonák: egy lélek se ki, se be. A katonai parancsnokság megbízottja, egy kapitány értésőnkre adta, hogy a 25-én történt, magyar katonák által való támadás alkalmával a város lakossága ellenséges magatartást tanúsított, azért a losonci katonai parancsnokság rendeletére a jelenlévőket Losoncra kénytelen vinni, mint túsokat, s a város lakossága által esetleg okozott sérelemért vagyoniilag és személyileg felelősségre fognak vonni. Meg kell adni, hogy a kapitány a lehető legudvariasabban viselkedett, s kérésünkre, azzal az első kijelentésével szemben, hogy senki sem távozhat el elszállítás előtt, délután három óráig szabadságot adott az elkészülésre. Meg kell még említenem, hogy a túsjelelték közül Gyürky Pál esperes helyett **Baráth Károly** ev. lelkész, az esperes veje vállalkozott a rabságra, **Széman Endre** prelátust Lukács Géza közbenjárására itthon hagyták, mint beteget, **Simon Mihályt** pedig, mivel akkor más ref. lelkész nem volt, szintén itthon hagyták.

A város és a magánosok által átengedett kocsikon aztán délután fél négykor elindultunk 12 katona kíséretében, végig a síró utcán. Olyan emberek, akikhez azelőtt soha se fűzött semmi, szemüket törülgetve néztek utánunk. Úrrá lett mindnyájunk felett a legteljesebb bizonytalanság. Hangtalan hagyogattuk el sorra a házakat és utcákat:

* Eredetileg Rimaszombatban, Rábely Károly nyomdájában jelent meg, 1924-ben. A jelen szöveg az eredetinek szöveghű, javított, szerkesztett változata.

mindenki a maga gondjával és bajával volt elfoglalva, s csak akkor riadtunk fel, amikor a városkert vasrácsos kőfala mellett lett elhaladva: elfojtott zokogás csapódott előnkbe. Egypár túszerű felesége jött előnkbe, hogy ameddig lehet, lássa távozó urát. A városkerten túl nem messze utolértük azt a kis csapatot, amely a gazdasági gépgyár segéd munkásaiból és tanulóiból állott, akik azzal voltak vádolva, hogy a 25-iki csetepaté alkalmával a gyár ablakából rálöttek a csehszlovák katonákra. Ezek között **Szlávik János, Pál Jani, Pesti István, Győrödy János, Jurinyi István, Bóna László** és **Mikó Lászlóra** emlékszem. Ez utóbbi úgy került a társaságba, hogy 25-én este 7 óra után, az utcán fogták el. A csapatban volt az a két katona is, akik foglyul estek. Ezek gyalog tették meg az utat Osgyánig, ahol még elértek bennünket. Osgyánban átvett egy másik katonai csoport, amelyik aztán Losoncra kísért. Mondhatom, nagyon unalmas volt Osgyánban ácsorogni. Meglehetősen hideg szél fújdogált s maga a kelletlen hangulat is úgy terpeszkedett felettünk, mint valami fojtó, zúzmarás köd. Az emberek idegesen dohányoztak. Megpróbáltam szóba állni a gépgyáriakkal, de egy rohamsisakos civil „detektív” elriasztott tőlük. Nagyon kedélyes volt azonban egy ösmerősöm, aki megkínált egy korty lélekmelegítővel és szörnyű módon hasznosnak ajánlotta a szökést, mert mint ő vélte, könnyen felakasztnak bennünket. Hát hiszen volt valami igaza: ugyanis itthon, Rimaszombatban másnap ki is doboltak ilyen értelmű fenyegetést a lakosság megfélemlítésére, arra az esetre, ha valaki valami vakmerőt próbálna elkövetni. Jó szerencse, a rimaszombatiak sokkal érettebbek, semhogy afféle kalandokba kezdenének. Osgyánba kísérő parancsnokunk átadott egy reánk váró csapatnak, amely csapat aztán Losoncra kísért.

Losoncon éjjel féltizenegy órakor, szakadó esőben poroszkáltunk be a nótákban annyiszor megemlegetett 25-ös kaszárnyába, ahol egy teljesen lakatlaná tett légénységi szobába tereltek bennünket. A nemrég kényes tisztaságról ösmert szobán a forradalom minden nyoma látszik. Az ágyakban még csak fenékdieszka sincs. A levegő dögletes, a szoba mint egy penészes jégverem. Itt töltöttük az első éjjelt, teljes bizonytalanságban. Az ajtóban, belül, két egykedvű katona vigyázott a biztonságunkra. Az emberek legnagyobb része végigsétálta az éjszakát, csak én aludtam egyedül, betakarózva jól a lelkiösmeretemmel. Takarodó előtt bejött azonban egy ifjanc hadnagyocská, aki egész kedélyesen csipkedte meg amúgy is vérző lelkünket azzal, hogy mi már nem vagyunk senkik, ma győztes – már mint a cseh-szlovákok – „mi vagyunk és holnap Miskolcon, holnapután pedig Pesten leszünk” stb. Sikerült azonban Jellinek Berci bácsinak öregségét és gyöngeségét igazolnia, minek révén még ez este újra megfogott eggyel szomorú seregünk. Reggel azonban ugyanaz a hadnagy jelentette, hogy ha kedvünk van, bemehetünk a városba. Hogyne lett volna kedvünk. Négyes szakaszokban, egy-egy szuronyos katona kíséretében, minden előzetes megállapodás nélkül mentünk aztán ki erre, ki arra. Én, Hlozek János, Szabó Elemér és Molnár József **Sváb Karcsi**hoz mentünk reggelizni, többiek a „Deutsch vendéglő”-ben reggeliztek.

Ebédre az egész társaság odament. Végtelenül jól esett a losonciak rokonszenvének megnyilvánulása, aminek olyan nyíltan adtak kifejezést, hogy sokunknak aggodalma támadt az iránt, nem lesz-e valami kellemetlenségük miattunk. Igen kedvesek voltak hozzánk **Kuliffay Lajos** és felesége: felajánlották szolgálataikat és igen kedvesen vigasztalták a kedvetlenebbeket. Kenyeret, pogácsát és három fejpárnát is adtak az útra, aminek bizony később nagy hasznát vettük. Sok látogatónk volt különben. Én Kuliffayéktól elizentem ott lakó nővéremhez, aki szintén a látogatók között volt.

A délutánt aztán mindenféle találgatások között töltöttük, a jövődől felett való gondok között, őrünk pedig hálából, amiért minden alkalommal megvendégteltük őket, különböző hírekkel vigasztaltak bennünket. Estefelé azután végleg megtudtuk, hogy elvisznek bennünket Losoncról. De hová? Ez a kérdés lebegett előttünk egyre bizonytalanabb formában. A vacsorát újra a „Deutsch vendéglő”-ben töltöttük el. Ez alkalommal összes ösmerősünk újra felkerestek. Az étterem ösmeretlen vendégei is megértő szomorúsággal tekintettek felénk. Hiába, indulni kellett. Bizony, mindnyájan le voltunk hangolva. Egy kedves arcú fiatal hölgy – a bejárat mellett ült egy fiatal férfival – mikor elhaladtunk mellette, alig hallhatóan susogta: „Sok szerencsét a visszatéréshez!”

Az eső szakadt, mintha dézsából öntenék. Mire a kaszárnyába értünk, nem maradt tenyérnyi száraz hely. Nekifohászokdtunk a csomagoláshoz, mikor beállít egy vitéz, hogy csak holnap utazunk. Valósággal fellélegzettünk. Kutyának se való idő járt künn, bizony jobb volt fedél alatt maradni. Legtöbben azonban nem igen bíztak a jelentésben, én azonban ruhámat magam alá ágyazva pokrócumba bújtam és megpróbáltam aludni. Alig szenderedtem azonban el, hangos szóval riasztottak fel: „gyerünk”. Mire a jó negyedóránnyira fekvő állomáshoz jutottunk, velőkig voltunk fagyva. Az állomáson találkoztunk a gépgyár munkásaival. Pozsonyba vitték őket, ahonnét némely része csak két hónap múlva szabadult. Jó félóra várakozás után be lehetett szállni, közben azonban egy kis tévedés folytán néhány társunkat beültették egy rossz vonatba, amely vonatot mi nem követhettük az indulás miatt. Azonban (bár eszembe jutott osgyáni jóakaróm figyelmeztetése) nem szöktem meg, hanem hangos szóval kerestük kísérőinket, akikről dicsézőleg legyen mondva, igen udvarias fickók voltak. Hogy ne említsek többet, az egyik kísérő katona segítette Lukács Géza jó terhes utazó kofferjét az állomáshoz. Azonban volt káromkodás, amikor végre ránk akadtak a vonatban. No-dehát mentünk békével tovább. Zólyomban nekifohászokdtunk az átszállásnak, amikor az őr jelenti, hogy továbbmegyünk. Dühös elkeseredés vett rajtunk erőt, most már Iglót emlegették utunk végcéljául. Az éjszaka sötét, csillagtalán... a kétség teljesen hatalmába kerített. Csak még az vigasztalt, hogy Igló németajkú népének rokonszenvére feltétlen számíthatunk. Teljesen kivirradt, mire Ruttkán kiszálltunk. A restiben körül teljesen idegen nép. Az utasok között elvéve hallani egy félénk magyar

szót. A váróteremben szétnézve látom csak, hogy milyen jól szervezve rendezkedett be alig pár hónap alatt a cseh-szlovák állam: ugyanis több olyan arcot láttam, akivel már Osgyánban és Losoncon is találkoztunk. Három és félórai várakozás után újra indulhattunk. Itt már nem vert az eső, de olyan hóvihart kaptunk, amilyen csak talán az orosz pusztákon szokott tombolni. Most aztán bizonyossá vált, hogy nem Iglóra, hanem Illavára megyünk.

Illava!

Volt-e Magyarországon ember, aki Illava nevére nem érzett volna bizonyos visszatetsző megdöbbenést?! Az akasztófavirágok sötétbőrű fogháza, s mi ártatlan emberek ennek a fogháznak leszünk lakói.

A vonat zsúfoltig tele van utassal. Testileg, lelkileg elcsigázva, még állani se tudunk békével a járkáló katonák és kémek tolatkodásai és sértegetései miatt. Az egyik kalauz, amikor megtudta, hogy kik vagyunk, félre nem magyarázható mozdulattal mutatta, hogy fel kell akasztani minden magyart, mire kísértő örünk szlovákul olyasvalamit felelt neki az édesanyjával kapcsolatban, amit papírra írni nem lehet.

Elérkeztünk Illavára. Rimaszombati rabtestvéreinket tovább vitték Pozsonyba. Csak alig tudtunk csendes Istenhozzádot köszönni nekik, aztán elindultunk a fegyházba, amelyről azt se tudtuk, meddig lesz otthonunk. Mikor a parton fekvő faluba óreink között felkapaszkodtunk, egy ház előtt álldogáló kis leány alig hallhatóan susogta: „Isten segítse meg!” és arcomkáján két nehéz könnycsepp gördült alá. Volt, aki gúnyos mosollyal kísért, volt, aki azt mondta utánunk: „Mind fel kell akasztani!”, vagy: „Mind a hátán viszi, amit loptak.” Így érkeztünk el a hírhedt fegyház elejébe, melynek kapuja nemsokára becsapódott mögöttünk.

Az illavai élet

Illava a Vág bal partján, közel a morva határhoz, egy, a hegláncolatból kiszögellő dombon fekszik. A faluba felvezető utak meglehetősen meredek és kacskaringósak. A fegyház maga a dombnak a Vág felé eső ormán ül és dominálja a falut és a völgyet. Valamikor a tizenhetedik században épült a később erőddé alakított kúria épületömbje: egy külön világ, a maga hírhedt dicsőségével.

Mikor a nehéz vasrácsos kapu bezárult mögöttünk, a lehangoltság legmagasabb foka vett erőt rajtunk. Az út fáradalma elgémberedett tagjainkban, az idegek állandó feszültsége kimerítette maradék erőnket is. Valóságos mennybéli öröm ért hát bennünket, mikor az egyház-felügyelő a kísértő katonáktól átvett és magyarul megjegyezte: „*Nem kérdezem, miért vannak itt az urak, úgyis tudom.*” **Kreilisheim Zsigmond**nak hívták a felügyelőt és **Németh Lajos**nak az igazgatót. Az összes fegyintézeti személyzettel a régi rezsim emberei. **T a p i n t a t o s ú r i e m b e r e k**, s megjelenésükben megnyugtatót találtunk jövőnkre nézve. Miután személyi adatainkat elkönyvelték, az 5. számú kórháztermet kaptuk lakásul. Bizony, jólesett a komisz két éjszaka után meleg fődél alá jutni. A körülbelül tizenöt méter hosszú terem a régi vár maradványának látszik, öles, vastag falakkal. Három bolt-

íves, erős vasráccsal felszerelt ablaka a völgyben kanyargó Vágra tekint. Szemben a Kis-Kárpátok hóval lepett néhol taréjos bércei a **Jókai Kőszívű ember fiai** című regényében megénekelte „Oroszlánkövel”.

Körül a fal mellett tizenhárom vaságy, amihez még kérésünkre hármat állítottak be, hogy ne kellessen egymástól elválnunk; két egymás végébe állított asztal, rajta az ágyakban lepedőnek használt házivászon terítővel, székek, folyton égő kályha és két falimosdó tették a berendezést.

Az első benyomás határozottan kellemes hatása alatt – miután köménymagos leves és szilvalekvár vacsoránkat elköltöttük – álomban kerestünk menedéket...

Első nap: március 30. Reggeli: leves, kenyér. Délelőtt séta a nagyudvaron. Ebéd: leves, borjúsült. Ozsonna: szilvalekvár, kenyér. Vacsora: leves. Vasárnap lévén, délelőtt, a felügyelő engedélyével elmentünk a fegyintézet református imaházába, hol a XLII. ének első szakaszának éneklése után Barát Károly ev. lelkész rab „testvérünk” mondott lélekből fakadt imát, melynek hatása alatt a mellettem álló, izraelita vallású Grosinger Miksa felzokogott. De kicsordult egy könnye majdnem mindnyájunknak. A katolikus vallásúak és egypár protestáns azután elmentek a katolikus templomba, ahol misét hallgattak.

Valamit hadd mondok el a nagy udvarról is.

Maga az udvar utcának is beillene. Itt szokott találkozni – az első napokban – az internáltak és bezártak népe, mely tábor hol fogyott, hol szaporodott, s ilyen változó mennyisége mellett is volt nap, amikor megközelítette a háromszáz lelket. (Egy nap sikerült az egyik bennfentes úrtól megtudni, hogy kétszáznyolcvannégyen vagyunk.) Mondhatom, színes társaság voltunk, minden társadalmi osztályból, minden politikai hitvallásból és minden Szlovénkzón élő vallásból és nemzetiségből összehordva, mint a szénaboglya, mind ugyanazon mező termése, virága... de talán legtöbb volt mégis a vörös színű... Soha alkalmasabb iskolát nem állítottak fel agitációs célra, mint ezt az internálást.

Az emberek csoportokba verődve politizálnak, adják tovább az újsághíreket, egypár néptribun minket is megtisztel, de mi kurtán begombolkozunk: elhatároztuk, hogy nem politizálunk. Úgy is volt.

Reggelenként, hogy csontjainkat helyre zökkentsük, a magunk jószántából nekifogtunk a favágásnak. Lukács Géza és Szabó Elemér meg én ezt reggeli tornának osztottuk be napi programunkba, míg a felügyelő úr meg nem sajnálta tőlünk ezt a mulatságot. Én különben az első öt napot nagybórára az ágyban töltöttem. Letört az úton való átfázás és már az első este vizes keresztököt pólyáltam magamra az ágyamból kiszedett lepedőmből.

Azután egymás után hozták Losoncról, Kassáról, Nyitráról, Pozsonyból az embereket. A pozsonyiakkal **Liskay Lászlóné** és **Gralich Elza** nevű két hölgyet is internáltak. Kassáról **Molnár Miklós** kormánybiztosnak a feleségét, Vágújhelyről **Biermannét** az urával hozták be, míg Trencsénből egy 19 éves leányt, **Nemcsak Irént** szállásolták el, mert valahol elkottyantotta magát, hogy

„már tele van a gyomrom a csehekkel”. Félreértés elkerülése végett megemlítem, hogy a nők külön épületrészben laktak. Mindazonáltal egy kis vidámságot hoztak a fogház udvarának sötét komorságába.

A napok meglehetősen lomhán mentek. Az időt kártyával, sétával, s apró tréfákkal ütjük agyon. Hlozek János a túsok arcképét vázolatja ceruzával elég ügyesen, dr. Wallentinyi Dezső ebéd után az én újdonsült – sokszor sületlen – verseimet olvassa fel.

Sokszor elfog a vágy az otthon után. Ől az unalom. A felügyelőtől engedélyt kérek, hogy elmehessek a műhelybe dolgozni, de bizonyos okokra hivatkozva nem engedi meg. Sőt a favágástól is eltiltott bennünket.

Dr. Wallentinyi Dezső és Fényes Sándor reggelenként svédturnával foglalkoznak. Timaróczy Sándor, a trupp komikusa mindenféle huncutsággal neveteti meg az embereket. Különben ő a szoba gazdája is: ő hozat, vesz, fizet minden szükségset.

Április harmadikán a rimaszombati takarékpénztár birtokáról, Atrak nevű faluból kaptunk egy hatalmas csomagot: sonka, kenyér, szalonna, vaj és tojás gazdag tartalommal. Elosztották tizenhat felé, az árát azonban csak tizenöt felé. Ugyanis az én részemet a fizetésből elengedték. Hálás köszönet érte.

Egy hét múlt el elfogatásunk óta, teljes tájékozatlansággal sorsunk felől. Hiőbb hírek riasztottak, hogy elvisznek Theréziánba vagy Kuffsteinbe.

Április negyedikén este fél tízkor a szobánkba toppan dr. **Törköly József** és **Spisák István** takarékpénztári könyvelő földink. Pozsonyból jöttek, ahol lépéseket tettek kiszabadításunk érdekében. Semmi biztosat nem tudnak mondani. Dr. **Zathureczky Adolf** rimaszombati ügyvéd, aki a megszálló csapatoknál tehetne valamit az érdekünkben, egyenesen megtagadta a támogatását. Ellenben a minisztériumban olyasvalamit példálóztak, hogy talán a fele részünk rövidesen hazamehet.

Egyesek ebből vérmes reményeket táplálnak, én azonban azt hiszem, hogy hetekig fogjuk élvezni ezt a kényszerűdülést. Emiatt aztán többen egymással évődnek a hazamenetel felől és keserű kifakadásokkal illetnek sokakat az otthoniakból.

Hatodikán némi elevevést hozott életünkbe egy pár földink látogatása. Azzal az atraki emberrel, akit bizonyos dolgokért hazaküldtünk, eljött **Hlozek Gyula**, **Hegy Dezső**, és dr. **Wallentinyi Samu** nevű kis fia. Délután egy órától ötig engedték meg a velük való beszélgetést. Nagy kegy, jól esett hallani az otthoni híreket.

Nyolcadikán arzenoltást kapok dr. **Pattantus Ábrahám Márton** fegyintézeti orvostól. Ez már a második, és minden harmadik napon kapni fogok. Az orvos kedves öreg bácsi. Azzal biztat, hogy csak sokáig maradjak Illaván, majd ő embert csinál belőlem. Rajongással beszél a hadban elesett fiáról. Meghallgatom, s ez láthatólag jólesik neki. Hálából könyveket ad kölcsön. Most olvasom **Herman Ottó** könyvét a magyar pásztor nyelvkincséről. Értékes munka.

Három nap egyforma álmos csendben telik el.

Tizedikén dr. **Haas Andor** ügyvéd, dr. Witt sógora állított be, váratlanul. Ő is Pozsonyba vette útját kiszabadításunk ügyében; ő már dr. Zatureczkytól ajánló levéllel a kezében. Most már némi reménnyel nézünk közbenjárása elé. Tizenegyedikén este hozza levelét egy kiküldött emberünk, miben közli, hogy a dr. Zatureczky levelének jó hatása volt, s öt-hat nap alatt döntést hoz a sorsunkban.

Tizenkettedikén reggel jó hangulatban megyünk az udvari sétára – annál is inkább, mert szép idő ígérkezik – mikor a főparancsnok úr az udvaron sétáló egész társasághoz szólva bejelentette, hogy felsőbb rendeletre a foglyok ezután a szobáikban fognak tartózkodni s egyes csoportokban mehetnek ki naponta egy óra sétára. Általános elkeseredés. Csak némelyek fogadják apatikusan ezt az ütet. Ebéd után egy **Fehér** nevezetű nyústyai kereskedő és egy besztercebányai fiatalember jönnek hozzánk, hogy csatlakozzunk az internáltak mozgalmához, mely a séta eltiltása ellen irányul. Nem csatlakozunk, nem politizálunk.

Tizenharmadikán, vasárnap esik az eső. A hangulat fagypontra áll. Leesett fejjel lógnak az emberek a folyosókon és a fedett verandán, mint a ketrecbe zárt tigris. Ebéd után a fegyőr az irodába kéreti Miskolczyt, Perczet és Molnár Józsefet. **Jávorszky József** bőrkereskedő jött látogatni Rimaszombatból. Mégis derék emberek a mi földijeink. Ha valamelyiknek erre visz az útja, nem állja meg, hogy fel ne kukkantson egy szóra. A délutánt kártyával, olvasással tudtuk le. Estére aztán mégis megkerül az elveszett hangulat. A kedélyesebbek egy katonajátékot tanultak az ungváriaktól, mely játékban az egyik jobb kezét kifelé fordított tenyérrel a bal hóna alá helyezi, balkezelével elfödi a szemét, most a játékosok egyike a bűnbak tenyerébe csap, s ha ez eltalálja, hogy ki ütött, az áll a helyére pofozó gépnek. Ezen aztán úgy felvidultunk egy fél órára, hogy szinte elfelejtettük, hol vagyunk.

Tizennegyedikén kellemetlen reggelivel köszön be a hét. A napi cipő, ami eddig elég tűrhető volt, most ehetetlen, kicsírázott, üszögös bűzából örölt lisztből készült fekete sár. Az összes internáltak egyhangúan visszaküldték. Egy kemencemunkás agitátor azzal jött hozzánk, hogy rendezzünk éhségstrájkot. Nem állunk kötélnek, nem politizálunk. Annyi bizonyos, hogy ezen a napon nem minden ember evett jóízűt Illaván.

A mi csoportunknak volt egy kétnapi tartalékja, nem jött zavarba. Azonban nagy lehangoltságot okoz az, hogy Lukács Géza súlyos gyomorgörcsök és epebántalmak gyöttrik. Már mikor megérkeztünk is, gyengélkedett az emberülő utazás után, de erősebben csak vasárnap rohanta meg a betegség. Akkor is titkolta, kemény természete nem akarta, hogy lássák. Hétfőn délután azonban már nem bírta tovább. Orvost kellett hívni. Most kanalas orvosságot szed és cserepeket melegítünk. Ma nincs jó kedve senkinek. Lukács Géza egyik legszimpatikusabb társunk állapota mindenkit elkedvetlenít.

Az ételmezési tiszt este hat óraker jelenti, hogy holnap fehér kenyeret kapunk nullás lisztből. Megköszönjük szépen. Ennek se tudtunk örülni. Reggel valóban hófehér cipőt

kaptunk. Dél felé Lukács Géza állapota annyira súlyosbodott, hogy már komolyan aggódtunk miatta. A felügyelő és az orvos intézkedése folytán egy kis különszobát kap, amely azelőtt egyik számtiszt irodája volt. Ez az intézkedés amennyire figyelmes, annyira aggaszt. Nem tudom elképzelni, hogy egy súlyos beteget hogy lehet egész nap és egész éjjel magára hagyni. Ajánlkoztam, hogy átmennék a méltóságos úrhoz, ha valamiben segítségére lehetnék. Így történt az, hogy tizenötödikén délután mi felköltöztünk a különszobába.

Tizenhatodikán újra elkeseredett a szép fehér cipőnk. Tudniillik, kevés lisztet tudtak felhajtani a faluban, tehát az üszögös őrlésből levettek hozzá. Az emberek morogtak, méltatlankodtak, végül megették a dohos kenyeret. Délután az otthonról beszélgettünk, mikor benyitnak a fiatal **Lukács Géza, Fényes Elemér** és **Bálint Géza**. Jólesik látni a fiúkat, és azt, hogy egynémelyikünknek mégis csöppen egy kis vegyes érzelmű öröm. Lukács Géza és Fényes Elemér tizennyolcadikáig, péntek estig maradnak, abban a reményben, hogy a főispán úrra vonatkozó, sürgönyileg kért szabadságolás mégis megjön. De bizony csalódtak, magukban kellett hazautazniok, azzal a vigasztalással, hogy betegünk állapota meglehetősen javult. A fiúk hozták a hírt is, hogy szombaton meg fognak érkezni **Rábely Miklósné** és **Braun Jenőné**. Délben valóban jelentette az egyik fegyőr a megérkezésüket, s kettesével kimehettünk a kapu melletti őrszobába, üdvözölni őket. Később, külön kedvezésből feljöttek a mi kis szobánkba, ahol nem kellett idegen fülnek elmondani, amit szívükben hoztak. A mindenféle szóbeszéd között Rábely Miklósné elmondta azt is, hogy itthon az a pletyka járja, hogy mi, a túsok hívtuk be a cseheket, és most azért vagyunk Illaván, hogy a nép haragjától megóvjának. Szép kis állapot.

Pattantus doktornál találkoztam egy rózsahegy szlovák asztalossal, akinek a bal oldalán olyan daganat éktelenkedett, mint egy cipő, amit naponta kapunk: legiónárius puskatus nyoma, s emellett még ugyancsak puskatussal eltávolították két fogát is, amit később, fájás esetén, orvossal kellett volna kihúzatni... Mindezt azért kapta, mert egy népgyűlésen azt találta odakiáltani a szónoknak, hogy nekik szlovák iskola kell és nem cseh. No, ezt is előbb kellett volna Illavára elhelyezni, hogy a népharagtól megóvják...

Huszadikán (vasárnap), mint a tornyos fellegek közül kivillanó sugár, jön a hír, hogy Lukács Géza hazamehet. Fél tizenkét órakor érkezett a távirat Losoncra, s már egynegyed egykor el is hagyta a fegyházat a mindnyájunk osztatlan öröme és szerencsekívánata között. Ez a nap nagyon mozgalmas és jó hangulatú. Ugyanis közben megérkezett **Hlozek Jóska**: négy ládában elemózsiaát hozott. A ládáknak volt egy kedves ajándéka a rimaszombati konzervgyár r.t.-nak: minden ember részére egy-egy doboz baracklevár, egy doboz cukorka és egy doboz gyümölcs. Lukács Géza óméltósága a részére otthonról küldött egy láda élelmet közcélra bocsájtotta, aminek elosztásánál Timaróczy segédkezett, és amikor a ládát felbontottam, ördögi szerencsével eltüntetett egy tele literes üveget. Mikor

aztán a láda teljes tartalma az asztalra került, találtunk még egy üveget, tele tejeskávéval. Ezen aztán mi ketten olyan jól mulattunk, hogy nem a kávé emelte el, hanem amit akart: a bort. A csomagokat hozó fiúk még aznap este útra keltek. Most már magam maradtam a kis szobában: hiányzott a társam, mégis olyan nagyon örülök, hogy hazamehet valamelyikünk. Eszembe jut, hogy Lukács Géza úr egyszer beszélgetés közben a lelkemre kötötte, hogyha Illaván meg talál halni: az otthoni temetőben akar pihenni. Megígértem, hogy nem fogom elfelejteni. (Hála Istennek, ma is ép egészségnek örvend.)

Rábely Miklósné és Braun Jenőné hétfőn utaznak haza. Nemsokára kapom a hírt az irodából, hogy a pozsonyi cseh-szlovák parancsnokság orvosi véleményt kért egészségi állapotomról. Kilátás van rá, hogy rövidesen én is kiszabadulok. Ez annak a mozgalomnak a valószínű következménye, amit otthon az asszonyok indítottak és **Lója Jenő** kat. káplán vezetett. Tehát pár nap múlva!

Huszonkettedikén Timaróczy Sándor harmincegyedik születésnapját tartotta, sört hozatott. Azután előkerültek az otthonról küldött borocskák, végül egy fél liter barack likőr. Kuruckedvre hangolódott a társaság, s a nóta és hangos kedv másokat is becsalogatott „Rimaszombatba”, ahogy a szobánkat nevezték. Ez valóban sírva vigadás.

Huszonharmadikán itt jár a trencséni zsupán. Kikérdez többeket, hogy miért van internálva és a Trencsénből valókból tizenhat egyént kieresztett a saját felelősségére. Én is várom minden órában a szabadulást, ehelyett huszonnegyedikén dr. Wallentinyi Dezsőt, Baráth Károlyt, Molnár Józsefet és Máriássy László urakat bocsájtották haza hirtelen. Úgy látszik, itt minden meglepetésszerűen megyen. Az ember nem sejt semmit: elfogják, vizik, azt se tudja, hova; aztán hirtelen szélnek eresztik, arra se engednek időt, hogy becsomagoljon: valósággal kidobják. Különböznél úgy értesültünk, hogy öt más földinket hoznak a hazabocsájtottak helyébe. Tehát a jelek szerint kicserélés van folyamatban. Szomorú annak, aki jön, s keserű annak, aki megyen.

25-én semmi rendkívüli nem történt. A műhelyben dolgozgatok, dr. Pattantus fegyházi orvosnak készítek képkeretet, ha még lesz időm befejezni. Az egészségi állapotom is gátol a munkában. Ugyanis átjárt a huzat – a fegyház folyosóin és udvarain olyan éles szél csavarog, mintha az itt elhunyt kárhózzottak lelke bolyongana benne – s most a hátamban éles nyilalásokat érzek. Egyedül üldögélek kis szobámban mióta Lukács Géza elment, s nem is vágyódom ki innen. **Szokol**, az öreg fegyenc, ki a szobát takarítja, reggel bőven hoz be fát; befütök, s hallgatom a kályha duruzsolását. Jó így egyedül. Nem kell a mások zúgolódását is hallgatni és megérteni – úgyis van elég baja magának, mindenkinek – de nem jó egyedül azért, mert szabadon csavarognak az ember gondolatai és fáj ezerszeresen az otthon, a közügy, a mindnyájunk fájdalma...

27-én a kis szobából ki kell költöznöm. Visszamegyek társaimhoz. Elhagyott szobámban egy cseh detektívet helyeznek el, aki miköztünk lesz hivatva kémkedni. A napok ezután meglehetősen egyformaságban darálódnak le.

Az emberek idegesek, türelmetlenek, legkisebb szó vagy mozdulat kifordítja teljes mivoltukból. Az hozott megint némi szint az életükbe, hogy 28-án új szobatársaink érkeztek. Eperjesről hoztak négy internálta, köztük **Wallentinyi Samu** főgimnáziumi igazgatót, Wallentinyi Dezső testvéröccsét. Derék úri emberek, hamar összebarátkozunk. Pár napig nem történt semmi, míg május 2-án Wallentinyi Samunak eszébe jutott, hogy valami kabarét kellene összeütni. A gondolat valóban ötletes volt és általános örömmel fogadták. Hamarosan összekanyarítottak egy műsort, és még azon este olyan murit csaptunk, hogy a könnyünk is kicsordult belé. Meghívtuk a jobb érzésű szomszédokat és valósággal zsúfolt ház előtt adták le rögtönzött művészetüket a szereplők, kiknek dr. Witt Sándor konferált, általános meglepetésre. A nyolc számból álló kabarén dr. **Makowicz Emil**, Wallentinyi Samu Eperjesről, dr. **Fehér** Pozsonyból, **Stolcz** Zólyombrezőről, **Botta Szilárd** Eperjesről, Timaróczky Sándor, ifj. Rábely Miklós, Hlozek János és Miskolczy Lajos Rimaszombatból szerepeltek. Szép volt. Ahol sírni kellett volna, sokan nevtünk, de sírtunk a nevetni valón.

Május 6-án jó napra virradtunk. Az igazgatóság többszöri kérelmére a csehszlovák minisztérium megengedte, hogy a fegyintézetten kívül sétálhassunk kisebb csoportokban. Két fegyőr kíséretében lementünk a Vág partjára; a réten bolyongva szívtuk Isten szabad levegőjét. Ah, micsoda érzés! Távol vagyunk attól a helytől, mely gondolatainknak és cselekvésünknek egyaránt börtöne. Mint a gyermek, örültünk a réten tarkálló boglárkának és árvácskának; a Vág holtágában a színes kavicsoknak; sípot készítünk a most rügyező fűzfából és egy percre elfeledjük a keserű valóságot...

Ebben a szabadságban egyszer elmentünk a fegyházi temetőbe is. Itt aztán elborult a lelkünk újra. A **Savanyú Jós-kák**, a **dánosi Balog Tuták**, **Lakatos Csoroszlyák** sírja közt eszembe jutott, hogy miért kért engem Lukács Géza arra, ha meg találna halni, vitessem haza! El innen, el a fekete lelkek hazájából!... El innen, akinek hite és Istene van.

8-án csoportokban üldögtünk a Vág partján, ki vitakozott, ki messzerévedt, a semmibe bámulva, mikor egy fegyőr hirtelen megjelenése félbeszakította a vitát és elűzte az álmodozók ködképeit: dr. Witt Sándort hívták a parancsnokság utasítására azonnal az irodába. Hazamegyen. Ez délután öt óra körül van. Wittné meg Braun Jenőnével délelőtt tizenegy órakor utazott el Illaváról, Ruttkán valószínűleg találkozunk.

9-én Fényes Elemér és Szabó Elemér jöttek látogatóba az apjukhoz. Már unom az egész jegyzetést: az egyik nap közönségesebb mint a másik.

Május 11-én váratlanul megjött dr. Törköly József, ugyanaznap délután **Reiner** vasúti raktárnok. Dr. Törköly elreferálta a kiszabadításunk érdekében történt utánjárás eredménytelenségét és a kicserélés körül lefolyt körülményeket. Csinos dolgok történtek. A város legjobb embereit egészen kétes emberekkel kombinálták össze kicserélés céljából. Egypár ember pedig, aki máskor féltéglával verte a mellét, egyszerűen meglépett az internálás,

illetve kicserélés elől. Talán igazuk is van. Nekünk se kedves ez a kényszernyarálás. Később tudtam meg dr. Witt Sándortól, hogy a losonci katonai parancsnokság azt felelte szabadító közbenjárására, hogy ők nem tehetnek semmit, az egész internálási ügyet a pozsonyi minisztériumból intézik. Dr. **Jeszenszky János** zsupán pedig ugyancsak ezt mondotta neki, hogy: tudomása szerint a betegek már hazajöttek. Tényleg hazament egy beteg: Lukács Géza. Mi pedig, eltekintve az izgatott hangulattól, kezdünk jobban lenni. Hiába, mégis jó a „hüvösön” üdülni. Most legalább gyors tempóban megyen minden. Úgy látszik, a Lója Jenő tisztelendő és az otthon maradt asszonyok közbenjárása is, meg más is siettetti az óramutatót.

14-én újra hirtelen – mint általában – kieresztik Fényes Sándort és Szabó Elemért. Ez a két földi különben pár nap óta külön szobában lakik s szép csendes kiokoskodták a szabadulás módját. Mi pedig most már törhetjük a fejünket, hogy mit hoz a holnap...?

De mégis jó az Isten. 16-án délelőtt 11 órakor Hlozek Jánost keresi a fegyőr. Rögtön csomagol, az őr felette áll, sürgeti. János nem akar menni. Úgy tuszkoljuk kifelé. Az ajtóban megáll, mintha valamit várna. Nem lehet. Haza, haza! Még rá se ért kimenni az udvarból, jön a riadó: Rimaszombat haza mind! (**Molnár Miska** hozta a mindnyájunkat kiszabadító írást, mit dr. Jeszenszky János zsupántól **Máté Jenő** bankigazgatónak sikerült kieszközölni.) Mintha egy darab mennyország szakadt volna közénk: a mogorva arcok egyszerre felderültek és mintha szivárványt láttunk volna ragyogni Illava felett... Ki innen, ki... mikor a nehéz vaskapu becsapódott mögöttünk, két nehéz könnyecsepp gördült végig az arcomon és egy mély, egy minden imádságnál beszédesebb sóhaj szakadt fel a lelkemből: hála neked, mindenható Isten!

Hazafelé

Grosinger Miksának ünnepe következett, ott maradt, mi pedig a legelső vonattal siettünk elhagyott otthonunkba. Már Ruttkán suttogtak egyet s mást az emberek; Zólyomból pedig nem akarták elindítani Losonc felé a vonatot. Losonci utasok beszélnek, hogy akkor a nap egy srapnel vágott be a losonci állomásra. Nem féltünk mi már a tüzes mennykőtől se: haza, haza!

Végre, félórai késéssel kirobogtunk Zólyomból. Losoncon valóban izgatott volt a hangulat. Mit bántuk mi. Különben ott várt **Benkovics Gyula** Sváb Karcsinál, hol egy pohár búfelejtő mellett elbeszélte a közelmúlt napok eseményeit. Sietnünk kellett. De vonat nincs mifelénk s Benkovics csak egy kocsit hozott, nem vártak mindnyájunkat. Nagy nehezen szereztünk egy katonai teherautót, amelyik aztán fejünként 10 koronáért hazarobogott velünk.

A szabadkai hegyen, amikor kibukkant a távlatból Rimaszombat három tornya, újra elfogott valami: és újra kicsordult a lelkem... Végre. Hangtalanul szorítottam karom közé anyámat, feleségemet és kisfiamat, **Attilát**. Mindenért kárpótolva vagyok.

Az ágyúk tompán dörögnek Daróc felől, a levegő feszült, a hangulat fojtó... Harmadnapra bevonultak a vörösek.